

Державний
історико-культурний заповідник м. Острога

Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина»
імені князів Острозьких

ОСТРОЗЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Випуск 10

Острог
2018

ББК 63.3 (4 Укр - 4 Рівн)
УДК 908 (477.81)
О-77

Острозький краєзнавчий збірник/Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. – Випуск 10. – Острог, 2018. – 272 с.

До збірника увійшли матеріали П'ятнадцятої наукової конференції «Острозькі краєзнавчі читання», яка відбулася 22 листопада 2018 року в місті Острозі Рівненської області. Доповіді та повідомлення учасників конференції об'єднані в розділи: «Археологія та історичне краєзнавство», «Книгознавство».

Редакційна група:

Микола Манько (керівник)
Марія Данилюк
Світлана Позіховська
Володимир Бондарчук
Тетяна Глушман

Матеріали друковані згідно з оригіналами авторських текстів і прийнятою авторами системою посилань на джерела.

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

© Державний історико-культурний заповідник м. Острога
© Острозьке науково-краєзнавче товариство «Спадщина»
імені князів Острозьких, 2018

Леона Божаволя-Романовського щодо поводження із позиченими книжками «Zapowyeđź» (1842)

Переглядаючи матеріали, зібрані відомим дослідником та поціновувачем волинської старовини Зигмундом Любою Радзимінським¹, ми натрапили на незвичний для документальних розсипів текст – вказівки щодо поводження із позиченими книжками. Вони належать перу Леона Божаволя-Романовського й були подаровані «на згадку» Северинові Сариуш-Залеському². З часом виявилось, що цей рукопис загалом – не унікальний. Такі самі поради той же автор презентував у Славуті в 1872 році і теж «на згадку» графові Александрові Ржищевському³. Тим не менше, перед нами цікаве й оригінальне у прямому та переносному сенсі цього слова свідчення книжково-бібліотечної думки XIX століття. Що ж ми знаємо про його автора?

Життєпис Леона Романовського, на жаль, не позбавлений суперечливих відомостей. Наш герой прийшов у світ близько 1800 року. Навчався в гімназії у Вінниці, після чого займався юриспруденцією. Адвокатський досвід набував при подільському трибуналі, згодом працював адвокатом у містечку Літині (Подільська губернія)⁴. Після того, як у Правобережних губерніях з 1840 року припинили свою дію Литовські статuti, а відтак ліквідовано посади адвокатів, Романовський подався на Волинь⁵.

За іншими відомостями, протягом 1827-1830 років Леон Романовський працював архівістом лети́чівського повітового земського суду, а від 1835 року – адвокатом у Головному суді присяжних в Кам'янці-

---

¹ Про нього див.: *Kuczyński S. K. Radzyński Zygmunt Feliks* // *Polski słownik biograficzny* (далі – PSB). – Wrocław etc., 1987. – Т. 30. – S. 108-110; *Ісаєвич Я.* Радзимінський Люба Зигмунд // *Енциклопедія історії України* (далі – ЕІУ). – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 108-109.

² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛННБ, ВР), ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 208, ч. 17, арк. 88-91.

³ *Romanowski Bożawola L.* Jako pożyczane księgi szanować należy / *Wyd. J. Hoffman* // *Szpargały*. – 1934. – R. 1. – Z. 3. – S. 38-40.

⁴ *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog)* // *Biblioteka Warszawska*. – 1883. – Т. 1. – Z. 1. – Og. zb. t. 169. – S. 320.

⁵ *Гурбик А.* Статuti Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 // *ЕІУ*. – Т. 9. – С. 835; *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog)*. – S. 320.

Подільському⁶. В 1838 році пан Леон поселився у цьому місті⁷. Саме тут у 1842 році народився твір, що став предметом нашої уваги. Зважаючи на обізнаність Романовського про події в цьому місті у 1845 році та беручи до уваги написаний ним тут наприкінці літа 1846 року поетичний твір⁸, можна припустити, що в той час пан Леон ще мешкав на півдні Поділля. 20 вересня 1845 року на пропозицію князя Романа Сангушка правник став довіреною особою у справах подільських маєтностей цього князівського роду⁹.

В другій половині 1840-х років сліди цього чоловіка зустрічаємо в Острозі¹⁰, де, не виключено, він працював у котрійсь із повітових установ. Можливо, саме в цей час у нього прокидається зацікавлення до минувшини Волині, зокрема, історії Острога та князів Острозьких. Разом із тим, Броніслав Горчак стверджує, що в 1846-1850 роках Романовський очолював Головне управління Славутських маєтків, а вже у 1851 році фігурував як уповноважений Романа і Ядвіги Сангушків. У віці 66 років пан Леон перебрався до Славуті, де обійняв становище хранителя князівського архіву¹¹.

«*Spracowany w zbyt obszernym zakresie zajęć, szukał wytchnienia na łonie nauki, którą od młodości miłował...*»¹². Горчак згадує про праці Романовського, присвячені Корцю та Заславу. «*Uchodził nawet za znawcę w tych sprawach. Układał różne genealogie. Wczytywał się w stare dokumenta ruskie i przepisywał je łacińskimi literami, nie zawsze jednak starannie i w wumowie ludu Podolskiego*»¹³. Проте, чи не найбільшу популярність та славу консерваторові Славутських документальних зібрань принесли дослідження з острозької тематики.

Перу Леона Божаволя-Романовського належить закінчена наприкінці життя, однак, на жаль, досі неопублікована праця «Родовід князів Острозьких» (1879)¹⁴. Понад те, збереглась писана його рукою генеалогія князів Острозьких під назвою: «*Rodosłownaja Knn. Ostrożskich. Spisana ze*

⁶ *Gorczak B.* Katalog rękopisów archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. – Sławuta, 1902. – S. XLI; *Берковський В.* Романовський Леон // ЕІУ. – Т. 9. – С. 284.

⁷ *Берковський В.* Романовський Леон. – С. 284.

⁸ *Romanowski L.* Dwa wspomnienia z dziejów Kamieńca Podolskiego // *Gwiazda*. – Kijow, 1847. – Nr 2. – S. 25-34.

⁹ *Берковський В.* Романовський Леон. – С. 284.

¹⁰ Леон Романовський як мешканець Острога згадується в 1847 році серед передплатників часопису «*Gwiazda*», який видавав Бенедикт Доленга (*Gwiazda*. – Kijow, 1847. – Nr 2. – [S. 326]).

¹¹ *Gorczak B.* Katalog rękopisów... – S. XLI; *Берковський В.* Романовський Леон. – С. 284.

¹² *Leon Bożawola-Romanowski* (Nekrolog). – S. 320.

¹³ *Gorczak B.* Katalog rękopisów... – S. XLI.

¹⁴ *Ульяновський В.* Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. – Київ, 2012. – С. 38.

Леона Божаволя-Романовського
щодо поводження із позиченими книжками «Zapowiedź» (1842)

starej Ruskiej Genealogii w Archiwum Rodowym w Dubnie 1856 r.»¹⁵. Цікавою та вартісною є розвідка у вигляді поширеної комплексної родовідної схеми, пойменована як «*Tablica, wykazująca przejście przez Różne Rody dwu dzielnic Ostrogskich Ordynackiej i Dziedzicznej przez 232 lat do połączenia w Domu Kss. Jabłonowskich*»¹⁶. За життя з'явилися друком його статті, присвячені Костянтину Івановичу Острозькому¹⁷ та минувшині роду Острозьких¹⁸.

Славутський хранитель листувався з дослідником та краєзнавцем Зигмундом Любою Радзимінським¹⁹. Про їхню плідну співпрацю свідчать численні збережені серед матеріалів останнього зроблені рукою княжого архіваріуса відписи документів, коментарі²⁰, а також згадки про Романовського на сторінках друківаних праць²¹. Василь Ульяновський дійшов висновку, що «саме студії Романовського значною мірою були використані у виданнях Руліковського та Радзимінського». Цей же вчений зумисне приводить відомості про рукописні праці Леона Романовського, «аби однозначно вказати на його першоавторство та віддати належне фундаментальній та досі актуальній праці польського історика про Острозьких»²².

Крім роду Острозьких, консерватор Славутського архіву вивчав і генеалогічні пов'язання Сангушків. Він упорядкував родовід цієї фамілії²³, на жаль «*błądny w początkach i w wielu szczegółach*»²⁴.

¹⁵ ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 391; порів.: арк. 395.

¹⁶ Там само, арк. 392-393.

¹⁷ Романовский Л. О Константине Ивановиче князе Острожском // Труды Третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. – Киев, 1878. – Том 2. – С. 205-209.

¹⁸ Romanowski L. Do historyi domu X. Ostrogskich i Lubartowiczów // Przegląd Polski. – 1871-1872. – R. 6. – Kw. 3. – S. 135-138.

¹⁹ Зберігся один із листів Л. Романовського до З. Люби Радзимінського від 26 червня 1880 року зі Славуті (ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 327).

²⁰ Деякі відписи, сумарії документів, коментарі, споряджені рукою Л. Романовського, див.: ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 181, ч. 3, арк. 25-32 зв., 322, 323-323 зв., 328, а також див.: арк. 34; спр. 181, ч. 5, арк. 41, 46, 48-49 зв., 53-54 зв., 57-57 зв., 59-60 зв., 62-63 зв., 65-68 зв., 71-71 зв., 75-76 зв., 79-80 зв., 95-96 зв., 101-104 зв., 165. Див. також: Тесленко І. Фондуші Острозької Микільської церкви XIV – XVII ст. // Острозька давнина. – Остріг, 2013. – Вип. 2. – С. 152.

²¹ «*Transumpt... dosłownie odpisany i nam udzielony przez konserwatora archiwum Książąt Sanguszków i gorliwego miłośnika dziejów krajowych Lwa Bożawola-Romanowskiego*» (Rulikowski W., Radziński Luba Z. Kniaziowie i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnymi stokami Karpat osiedleni. Opowiadania historyczne, heraldyczno-genealogiczne i obyczajowe. – Kraków, 1880. – Т. 1. – Cz. 2: Kniaziowie na Ostrogu i Zasławiu Ostrogscy i Zasławscy herbu własnego. – S.15).

²² Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... – С. 38.

²³ Radziński Luba Z. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgierdowicza X. Ratneńskiego. – Lwów, 1912-1913. – Т. 2. – Cz. 2. – S. 92; Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog). – S. 320.

²⁴ Gorczak B. Katalog rękopisów... – S. XLII.

Нарешті, фундаментальною на свій час стала й підготовлена та власним коштом опублікована на схилку життя генеалогія Потоцьких²⁵.

Наш герой не стояв осторонь і поетичного письменства. «*Pisał zgrabne wiersze okolicznościowe, a także i inne, zwłaszcza w Maloruskim języku*»²⁶. Ми вже згадували вище про опублікований у 1847 році вірш з історії Кам'янця-Подільського. Широко відомим та співаним у польських костьолах став у свій час його твір «*Zdrowaś Marya*» (1858)²⁷. В 1867 році вийшов із друку поетичний твір «*Chomogna*», присвячений Францішкові Карвицькому²⁸ тощо.

В 1881 році, поважного віку та хворий, Леон Божаволя-Романовський поступився посадою хранителя Славутського архіву на користь Броніслава Горчака. Відійшов за межу у Славуті 12 (24) грудня (за іншими відомостями – 13 (25) грудня) 1882 року, де й був похований²⁹.

* * *

Дізнавшись про автора незвичайного рукопису, придивіємось ближче й до людини, якій цей манускрипт дістався «на згадку». На титульній сторінці тексту Леон Божаволя-Романовський написав: «*Zapowyeđ J[eg] o m[iloš]ci Pana Lwa z Romanowa Jego Myloszczi Panu a Panu Severinovy Saryusz Zaleskyemu na pamyąthkye od Authora*». В родині Сариушів-Залеських сучасниками Романовському було двоє Северинів – дядько та племінник. Оскільки рукопис зберігся серед паперів Северина-дядька, а на момент смерті пана Леона Северин-племінник мусів бути щонайбільше 15-16 років від роду³⁰, по суті, немає сумнівів, що йдеться про першого з них.

Северин Сариуш-Залеський був сином Флориана Сариуш-Залеського (1806 – ?) гербу «Єліта» та Доміцели-Юліанни з Сапігів (1808-1877)³¹.

²⁵ *Bożawola Romanowski L. Rodowód Potockich hrabiów herbu Pilawa: z podań historycznych, z autentyków, pamiątek rodzinnych, monografii i długoletnich własnych studyów zebrany.* – Warszawa, [1882]; *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog).* – S. 320.

²⁶ *Gorzak B. Katalog rękopisów...* – S. XLI.

²⁷ *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog).* – S. 320; *Konarski S. Romanowski Leon // PSB.* – Wrocław etc., 1989. – Т. 31. – S. 610.

²⁸ *Konarski S. Romanowski Leon.* – S. 610; *Estreicher K. Bibliografia polska XIX stolecia.* – Kraków, 1878. – Т. 4. – S. 87.

²⁹ *Leon Bożawola-Romanowski (Nekrolog).* – S. 320; *Gorzak B. Katalog rękopisów...* – S. XLII; *Ś. p. Romanowski Leon Bożawola // Kłosy.* – 1883. – Nr 939. – Т. 36. – S. 412; *Берковський В. Романовський Леон.* – С. 284.

³⁰ Северин-племінник був сином рідного брата Северина-дядька – Милослава. Точна дата народження Северина-племінника невідома. Зважаючи на те, що його рідні сестри з'явилися на світ: Домініка у 1862, Флорентина в 1863 а Яніна у 1865, а Северина-племінника на момент складення використаного нами родоводу ще не було, він міг народитись щонайраніше у 1866-1867 роках (ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 208, ч. 17, аркуш нenumерований (після арк. 11): «Родовід Залеських»).

³¹ Там само; див. також: арк. 29 зв.; *Giżycki J. M. Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokonstantynowskim na Wołyniu.* – Stary Konstantynów, 1910. – S. 618.

Леона Божаволя-Романовського
щодо поводження із позиченими книжками «Zapowudź» (1842)

Шлюб Флориана та Доміцели відбувся 31 вересня 1830 року в с. Великі Зозулинці Старокостянтинівського повіту Волинської губернії³². Крім Северина у подружжя ще були діти: Анна, яка в 1858 році вийшла заміж за Вацлава Горновського; Гонората, що в 1864 році стала другою дружиною Вільгельма Правдич-Залеського, та син Милослав, котрий народився 22 січня 1834 року³³.

Наш герой з'явився на світ 8 січня 1841 року в с. Кривачинці Плоскирівського повіту Подільської губернії. Охрещений 16 січня в тому ж селі завалійським пробощем кс. Яном Соботницьким³⁴. Починаючи з 1848 року, вдома здобував початкову освіту. Його наставниками у різний час були Ян Вронський, Генрик Стрільбицький, Кириак Булевський та Міхал Лавринович³⁵. 30 жовтня 1856 року пішов до четвертого класу Кам'янець-Подільської гімназії. Навчання закінчив 22 червня 1860 року з атестатом і срібною медаллю. Того ж року вступив до університету св. Володимира у Києві, ставши студентом історично-філологічного факультету. Щоправда, 8 березня 1862 року, на четвертому семестрі, полишив навчання³⁶, «*widząc, iż nastrój próżniaczo-polityczny począł ogarniać ogół młodzieży owoczesnej*»³⁷.

Невдовзі подався за кордон. Відвідав Львів, Краків, Прагу, Дрезден, Брюссель, Лондон, Париж, Турин, Медіолан, Венецію, Триєст, Відень. Звідти повернувся до Кракова, маючи намір навчатись у Ягеллонському університеті. Однак не затримався там із тієї самої причини, котра змусила його свого часу покинути Київ. Додому Северин прибув у 1863 році й на постійно зупинився у Великих Зозулинцях³⁸. Щонайпізніше в 1865 році він уже фігурує власником «*dóbr ziemskich*» у цьому селі. До речі, Великі Зозулинці (тепер – село у Красилівському р-ні на Хмельниччині) колись належали до Базалійського ключа Острозької ординації, згодом стали набутком Сапіг³⁹, а після них потрапили до Залеських⁴⁰.

В середині 1860-х років Северин Сариуш-Залеський активно цікавиться генеалогією свого роду, щодо цього веде переписку з Головним архівом Польського Королівства у Варшаві⁴¹. У своїй невтомній науковій оботі співпрацює з майже ровесником, уже неодноразово згаданим вище

³² ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 208, ч. 17, арк. 29 зв.

³³ Там само.

³⁴ Там само, арк. 31.

³⁵ Там само, спр. 95, ч. 3, арк. 59.

³⁶ Там само, спр. 208, ч. 17, арк. 31.

³⁷ Там само, спр. 95, ч. 3, арк. 60.

³⁸ Там само.

³⁹ Про історію Базалійського та Красилівського маеткових ключів Острозької ординації див.: «*Вихованець Т. Красилівський та Базалійський ключі у XVIII столітті. Сторінки занепаду Острозької ординації*» у цьому ж збірнику праць.

⁴⁰ Детальніше див.: *Giżycki J. M. Spis ważniejszych miejscowości...* – S. 617-619.

⁴¹ ЛННБ, ВР, ф. 91, спр. 208, ч. 17, арк. 92-105 зв.

Зигмундом Любою Радзимінським⁴². Очевидно, то перу та невтомності Залеського належить незакінчена (такого обсягу задум був просто не по силі одній людині!) праця під назвою «*Tablice Genealogiczne Rodu po Mieczu i Kądzieli Seweryna Saryusz Zaleskiego*», що мала складатись із 65 окремих генеалогічних таблиць. На обкладинці рукопису витиснуто 1867 рік, от тільки що саме означає ця дата – питання залишається відкритим⁴³. Залеський створив дослідження, присвячені Сапігам, Шуйським, Красицьким⁴⁴.

Поряд із плідною науковою роботою, Северин Залеський багато писав поетичних, драматичних творів. Чимало з них публікувалися в тогочасних періодичних виданнях, як от: «*Posąg*»⁴⁵, «*Tęcza*»⁴⁶ та багато інших. Зберігся рукопис під назвою: «*Utwory poetyczne Seweryna Saryusz Zaleskiego, spisane d. 28 Marca 1868 r. w Zozulińcach Wielkich*»⁴⁷, до якого ввійшли твори «*Roxolanka*», «*Sonety*», «*Sonety jesienne*», «*Na ostatnie karcie albumu*», «*Życie chwila*» та багато інших. Хоча Северина Сариуш-Залеського, здається, обминула слава видатного поета, його твори не позбавлені ліризму, глибини думки, образності, зрештою, майстерності складу.

Описуючи Северинові дитячі роки, Радзимінський зазначив: «...*jedyną jego i największą uciechą były książki, które skwapliwie zbierał, klasyfikował, czytał i odczytywał...*»⁴⁸. Напевне, любов до книжки Северин зберіг до кінця життя. Не виключено, що саме Радзимінський познайомив Залеського із Божаволя-Романовським. В обох було багато спільного: наукові пошуки, потяг до пера. Можна навіть сміливо припустити, що Северин бував у пана Леона в Славуті. Єдиним виявленим на сьогодні слідом узаємин між двома цими особистостями є публікований в додатку рукопис. Думається, вже сама обставина, що Залеський його зберігав, свідчить і про шанобливе ставлення юнака до книги, та й до автора цієї пам'ятки.

Важко хворий, Северин Сариуш-Залеський попрощався зі світом у Кривачинцях 4 листопада 1870 року⁴⁹, не доживши кілька місяців до свого тридцятиліття. Його творча та наукова спадщина могла б стати предметом окремого наукового дослідження.

⁴² Там само, спр. 95, ч. 3, арк. 58-69.

⁴³ Там само, спр. 87.

⁴⁴ Там само, спр. 95, ч. 3, арк. 61; спр. 88.

⁴⁵ Tygodnik illustrowany. – 1864. – Nr 241. – T. 9. – S. 175-176.

⁴⁶ Tygodnik mód i nowości, dotyczących gospodarstwa domowego. – 1863. – Nr 17. – S. 3.

⁴⁷ ЛІННБ, ВР, ф. 91, спр. 125.

⁴⁸ Там само, спр. 95, ч. 3, арк. 58-58 зв.

⁴⁹ Там само, спр. 95 (3), арк. 69

Рукопис, створений Леоном Божаволя-Романовським, називається «Zapowyeđ, kthorą spyssal Urodzonj J[eg]o M[iloś]ci Pan Lyew Bożawolya z Romanova ku zrozumyenyu Wszem pożyczaynczim Ksyengu». За способом написання та висловлювань текст імітує старосвітський документ, можливо, навіть в чомусь уподібнюється до Закону «Десяти заповідей». Місце та час появи, очевидно, його первісного варіанту символічно передані пишною фразою: «Pyssal w Kamyenczu Podolskyem w Lyatho ot sthvorzenya Szwyata 7350», тобто, у 1842 році. Цю дату Романовський уміщав і на інших, певне, значно пізніших списках манускрипту⁵⁰.

Твір пана Леона в цілому доволі зрозумілий, слухний, не позбавлений здорового глузду та є викладом елементарної етики поводження з книжкою: не брати її брудними руками, не змітати нею порохи, берегти від бруду та можливої крадіжки, не писати по книжці й не робити ніяких позначок, не читати в ліжку тощо. Серед настанов зустрічаємо й моральні поради, як от: «Nie będziesz pożyczal dla prozności, dla chwalby, aby ino rzesza mowila o tobie: “Oto i ow Księgi czytywa, snac tez rozsądku wiele zna”, jeno winienes łaknąc wedle istnej ducha potrzeby i zamiłowania, a takze czasu pogodnego od zmudnych prac» та «Nie będziesz pożyczonej księgi dzierzał zbytecznie przez sila tygodniow i miesiǳow, ale masz się jąc czytania, biejąc ku koncowi o ile pospiesz w rychle, a po potrzebie jakozywiej zwrocic masz, bacząc zec nie tobie jednemu słuzyc moze». Вважаємо, що в цілому настанови цієї шанованої людини, перекладені українською мовою, могли б прикрасити інтер'єр кожної публічної, ба й приватної бібліотеки.

Оскільки публікований нижче текст не є документом у прямому сенсі цього слова, а літературною авторською пам'яткою, вважаємо за доцільне зберегти його стиль написання, лише впорядковуючи для зручності розділові знаки. Відсутні у Л. Божаволя-Романовського діакритичні символи не відновлюємо. Скорочення розкриваємо у квадратних [ ] дужках. Сумнівно прочитане місце позначене знаком питання (?). Початок наступної сторінки рукопису помічено як ||.

⁵⁰ Попів.: Romanowski Bożawola L. Jako pożyczane księgi szanować należy. – S. 40.

Д О Д А Т О К

[арк. 88]

Zapowyedź
J[eg]o m[iłość]ci Pana Lwa z Romanowa
Jego Myloszczi Panu a Panu Severinovy
Saryusz Zaleskyemu na pamyąthkye
od Authora

[арк. 89]

Zapowyedź,
kthorą spyssal Urodzoný J[eg]o M[iłość]ci Pan Lyew Božavolya
z Romanova ku zrozumyenyu Wszem pożyczayanczim Ksyengy.

Aciem ja jeno Chudobny człek, a nie wielmozne paniątko, wszelako iz miłuję wielmi Księgi, to i da li mi Bóg uciulać skąd inąd jakowy grosz, owo go chętnie na Księgi łozę, a tych gwoli Miłosnikom a serdecznym moim udzielać ochotnym jest. Ino zeć się niekiedy wydarzało a doswiadczać mi przychodziło niemałego frasunku przy odbieraniu zepsowanych okrutnie ksiąg: a inegdy tez inny i zawieruszył, ze niepowrotnie przepadały... Owoz wziąłem za słuszną i przydatną rzecz ninie wszem w obec i kazdemu za się pożyczającym księgi opowiedzieć pojemnie stary obyczaj i Zakon, jakowy z przedawnych od Ojcow podań dostało mi się zapamiętać.

Kiedy bierzesz u kogo Księgę jakową, izbyś się z onej zbudował lubo potrzebną ci naukę pojął, albolitez w Cudnym a gładkim słowie krotochwile zazył, wszelakoć zawsze pamiętać masz, ze owa Księga cudza rzecz jest: a znaczy skarb tego, który za nią swój pieniązek dał, gwoli zas tobie wygodę z tego na krotkość sprawił. Toż i winieneś owo cudze mienie oddać w całku i czyscie, jakos wziął od tego, który ci ją dał. Azali więc ujrzysz || [арк. 89 зб.] rzysz, iz ręce twe od pracy inakszej nie będą podczas dość bieluchne, tedy powstań a obmywszy chustą otrzyj. Ową zasie Księgę obłozysz w biały papyr i pomiesciwszy na ochędożnym stole, przysiądz się ku niej i tak czytywaj ilekroc chętna cie zdejmie, czy w Zaranek, czy w połowiec dnia, czy we Zmierchu przy swieczniku. A owo przestając czytać, zlož Księgę uczciwie i nie między rupiecie, jeno w osobliwy czysty zachówek ukryj, a k temu rygła upuścić nie

zabacz; by snac na doręczu leżacej Żak jakowy lub nieuczony służka czy służebnica, lubo szalawiła niektory, wartosci Książ nieznający, mimo wiedzy twej nie splugawił, lub cudzy przychodzien by ci nie ułapił, izbyś nie wiedział po temu, kto owo zacz wyrządził a kędy się podziała... Jezeliby zas dowiodło się jakim bądź obyczajem izbys wrzekomo, bez umysłu czy z przygody nawet, bądźby przez nieopatrzność szwanek jakowy i poniewierkę tam dopuscił, na on czas nie szukaj Manowcow ku wybieganiu się od tego, ale prosto jako przystało i godziwie jest – uznaj się winnym poszkodowania, a wynijdz wnet na owo Miejsce, gdzie przedają Księgi, i dobywszy z sakiew własny grosz, zakup taką samą a niemieszkanie odnies miasto zeszepeconej, abych wiara w twoją bacznosc niezszepetniała takoz. Zasje to wszystko i po wszystkie dni iscie bacząc, sam nauczaj tez Żonę swą, i syny, i corki, i powinowate a bliskie, i także przyjazne ludzie onego zakonu, w ktorym napisano jest: || [арк. 90]

Nie będziesz pożądać ksiąg od takowego, z kim Znajomość twoja maluczka jest.

Nie będziesz pozyczonych Książ woził od miasta do miasta, z siola do siola ni z Dwora do dwora dla przysługowania się onemi komus, albowiem wolno ci obracac jako chcąc co twoje własne jest, wzdy cudzym szastac – to szpetnie.

Nie będziesz pozyczał dla proznosci, dla chwalby, aby ino rzesza mowiła o tobie: «Oto i ow Księgi czytywa, snac tez rozsądku wiele zna», jeno winienes łaknąć wedle istnej ducha potrzeby i zamiłowania, a także czasu pogodnego od zmudnych prac.

Nie będziesz cudzą Księgą pomiatał prochu ze stołu twego, ni z ochędostwa innego, ni ciskał w zapalczywosci na człowieka i na bestye nierozumne, lub na ziemie, lub w błoto i w rzeczy wszelakie mokre, i w tłustosci.

Nie będziesz po cudzej Księdze pisac i znaczc ani rylcem, ani piorem, ani Czernidłem, ani farbą ktorąkolwiek, ani pazurem tez.

Nie będziesz czasu czytania mazac nieobacznie palcow tabaką lubo popiolem lulecznym, ni knotem swieczki, ni sliną, by snac na kartach nie pozostało swiadectwo nieoglądności twej.

Nie będziesz Księgi gmatwac, uwijac jakoby rurę, nie będziesz tez przewracac zartko, azbys oddarł, ni rozłamowac nieobyczajnie wstecz, azby przepukło sie zjednoczenie niomi (?) i odłączyły sie rozdziały od Książ swych, a karty od rozdziałow swych i rozsy || [арк. 90 зб.] i rozsypały się jako łachmany, sromotą ciebie okrywające.

Nie będziesz giąc kart u brzegow i koniuszczkow, ale zaniechawszy kiedybądź czytanie, winienes spamiętac liczbę karty u przestanku lub, jezeli owo nie łacnie przychodzi, tedy miasto złomu połaz tedy kawalec białego papyru lub wstęgi okrajec, lub inną cieniuchną a czystą rzecz.

Nie będziesz czytał Księgi na łożu spoczynku, gdyć sen juz ogartywa, albowiem częstokroc przygodzi się w drzemce pochylic łatwiuchno rękę ku

swiecznikowi a ugorzeje Księga, bych co okrutniejszego jeszcze nie wyrządziło się, luboli spiącemu wypsnie się Księga pod lędzwie i zgniecie się z kretešem.

Nie będziesz pozyczonej księgi dzierzał zbytecznie przez siła tygodniow i miesiłow, ale masz się jąc czytania, biejąc ku koncowi o ile pospiejesz w rychle, a po potrzebie jakozywiej zwrocic masz, bacząc zec nie tobie jednemu słuzyc moze.

A tedy, jezeli ktory zapragnie czytac Xięgi jakowe mam, a przodkiem tego okowidnie w rozsądku swem rozebrawszy, ow Statut poszlubuje mi zdzierzec we wszech artykulech, rad będę powolną służbę moją okazac mu i chętnym sercem otworze choc ubozuchną moją Książnice a dam, cokolwiek w niej požadanego rozumiec sobie będzie, izby ku pozytkowi swemu przewertował.

Ino jezeliby (czego nie daj Panie) dowiodło się potemu, ze ow stracił pamięć na obietnice swą a psotę mi wyrządził, || [арк. 91] tedy zaprawde powiadam, ze położę imie jego i nazwanie rodu jego w poczet sromotny i zamknę przed Obliczem jego drzwi Książnicy mojej, a nie ujrzy jej otworzonej przez wszystkie dni Zywota.

Pyssal w Kamyenczu Podolskyem w Lyatho ot sthvorzenya Szwyata 7350.

Lyew Bozavolya z Romanowa
ręnką swą
[podpis]

Львівська національна наукова бібліотека
ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів,
ф. 91: *Архів Радзимінських*, спр. 208, ч. 17, арк. 88-91.
Оригінал.